

A Judittá változott János, avagy Rákosi Mátyás jócselekedete

A levéltárak gyakran rejtegetnek olyan történeteket, amelyek sokszor egy író képzeletét is felülmúlják. Az itt bemutatásra kerülő história is ilyen; néhány évvel ezelőtt bukkantam rá a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában az 1953 és 1956 között működő Belügyminisztérium iratai után kutatva.¹ A történet önmagában is figyelemre méltó, de arra is rávilágít, hogyan tehetjük árnyaltabbá a politikatörténetet, továbbá adalékul szolgál ahhoz is, hogy milyen sokféle indítéka lehetett annak, ha valaki pusztán lelkesedésből felajánlotta szolgálatait az ÁVH-nak.

Felajánlkozás a belügyminiszternek

1956. február végén, hét hónappal a forradalom kirobbanása előtt különös levelet kapott Piros László belügyminiszter, államvédelmi altábornagy. V. Judit a következőképpen ajánlotta fel ügynöki szolgálatait: *„Harmincéves létemnek minden komolyságával és megfontoltságával kérem Önt, hogy tegye lehetővé részemre, hogy az Államvédelmi Hatóság kötelékében szolgálhassam hazámat. Népem és annak vezetői iránt érzett hűség és szeretet ösztönöz arra, hogy hazámat az Államvédelmi Hatóság tagjaként szolgáljam.”*² Az ilyen felajánlkozás ugyan nem volt mindennapos, mégsem mondhatjuk szokatlannak. Az viszont, amit V. Judit elhatározása indokaként leír, már nem hétköznapi történet, főként ha számításba vesszük, hogy az 1950-es évekről van szó.

V. Judit írásba foglalja élete sajátos történetét, hogy megértesse hálája gyökereit. Nem egy szabályos, hivatalos életrajz ez, hanem egy tudatosan megkonstruált élettörténet,³ amely a szerző számára lehetővé teszi önazonossága átélését. Ugyanakkor végigkíséri a megértetni akarás szándéka, a címzettnek történő folyamatos magyarázkodás, úgy mond *„kibeszélés”* az élettörténetből. Mivel a levél írója arra törekedett, hogy megfeleljen a kor politikai elvárásainak, fogalomhasználatának, ezeket a *„kibeszéléseit”* a mai olvasónak óvatosan kell kezelni, nem tudni, mennyi volt mögötte megfelelni akarás, és mennyi az őszinteség, de elképzelhető, hogy valóban őszintén meg akart felelni a címzettnek. Az írásból kiderül, a szerzője érettségét sem szerzett, ennek ellenére gördülékenyen fogalmaz, szinte nem is ejt helyesírási hibát, teljesen tudatosan használja a kor hívószavait, és valószínűleg sikerült is meggyőznie Piros László belügyminisztert (vagy titkárságáról a levél olvasóját), hogy a népi demokrácia iránt teljesen elkötelezett személy hitvallását tartja kézben.

A dokumentum – mint ez később látható – valószínűleg más szakterületek kutatóinak az érdeklődését is felkeltheti, azonban én csak a történeti vonatkozásainak bemutatására vállalkozhatom.

A levélíró azzal kezdi, hogy elárulja: V. János néven született egy Somogy megyei községben 1926-ban; hangsúlyozza, hogy munkás szülők gyermekeként. Kiemeli, hogy már édesapja is munkáscsaládba született, ő maga is *„a felszabadulás előtt sok helyen dolgozott mint napszámos”*. Anyai nagyanyja urasági cseléd, édesanyja pedig egykor mosónő volt. Fontosnak tartja megemlíteni, hogy egyikőjük sem volt a *„múltban semmiféle pártnak”* tagja. A húga az egyik nagy fővárosi nyomda gépkestere, *„DISZ-tag, népnevelő”*. Vagyis az élettörténet teljesen a rendszer elvárásaihoz igazodva indul, benne egy sor, a korra jellemző propagandakifejezéssel, mint hogy *„munkáscsaládba született”, „felszabadulás előtt napszámos”, „urasági cseléd”, „mosónő”,* vagy hogy *„családunknak sem külföldön élő, sem osztályidegen tagja nincs”*. A család új rendszer iránti elkötelezettségét jelzi az ifjú generáció, ahol a hűg már *„DISZ-tag, népnevelő”*.

Ezután, amikor elkezd saját magáról részletesen beszélni, az írás egy teljesen váratlan fordulatot vesz. Ahogyan írja: *„Születési hiba következtében nemi szervek nélkül nőttem fel. Kövér testemmel, nőies alakommal és szőrtelen arcommal, dús hajammal nagyon feltűnően néztem ki férfiruhában. Emiatt nagyon sok gúnynak és rosszindulatú megjegyzésnek voltam kitéve. Elhúzódtak tőlem az emberek, nagyon sértő megjegyzéseket tettek rám [...] gyengébb erővel rendelkeztem, mint a hasonló korú férfiak.”* Erre a fájdalomra, vagyis hogy születésekor tévesen határozták meg a nemét, épül az egész története.⁴

Soraiból kiderül, hogy 29 éves koráig küzdelmekkel, de a férfiak éltét élte. *„Tizenhárom éves korom óta dolgozom, és tapasztaltam a kapitalista rendszer munkásnyűzását”* – írja, vagyis narratíváját ismét a politikai kommunikáció követelményéhez igazítja. 1944 szeptemberében behívták munkaszolgálatra, ahogy említi, Németországba akarták elvinni, de ő inkább a Budapest VIII. kerületi Nemzetőrséghez vonult be, ahol egészségügyi kiképzést kapott. 1945. január 8-án Zuglóban szovjet fogságba esett, ezzel kapcsolatban megjegyzi: *„Mi nem tudtunk semmit a Szovjetunióról és a kommunizmusról, csak a fasiszták rémhírei ijesztgettek bennünket. Félelmünknel is nagyobb lett aztán a csodálkozásunk, amikor a szovjet katonák étellel és borral kínáltak bennünket”.* Majd hozzáteszi: az *„orosz orvosok és katonák úgy bántak velem, mint saját gyermekükkel.”* Ez egyrészt lehet az elbeszélő által átélt igaz történet is, de ugyanúgy elképzelhető a *„jó megszálló”* fogalmának bevetése írója rendszerhűségének bizonyítására.

Rövid ideig egy szovjet frontkórházban műtősként szolgálhatott, majd megsebesült. Felgyógyulása után szüleihez küldték haza, akik a fővárosban éltek és dolgoztak. *„Ekkor már olyan természetellenesen néztem ki, és akkora feltűnést keltettem, hogy az utcára sem mentem ki. Szüleim dolgoztak, én pedig a háztartást vezettem és a húgommal foglalkoztam”* – írja. 1946 őszén az esztergomi ferences kollégiumba került mint ingyencseléd: *„...anyám úgy gondolta, hogy kint a világban úgysem tudok megélni. Ezért adott be kolostorba, hogy ott majd leélem az életemet.”* Bár ekkor már 20 éves, a döntést, hogy egyházi szolgálatra lépjen, az édesanyjának tulajdonítja, vagyis V. J. az egyik szülőjére hárítja a felelősségét, hogy ő egyáltalán kapcsolatba kerülhetett a katolikus egyházzal. Azonban ez a szolgálat csupán 1947 nyaráig tartott, valami konfliktus érthette, vagy csak a kor politikai elvárásainak megfelelően egyházellenes a kifakadása, mindenestre súlyos szavakkal illetve munkaadóit: *„A papok hazug, kétszínű élete és a kolostornak nevezett büntanya nem tetszett nekem, s visszatértem szüleimhez. Azóta sem veszem a papokat emberszámba, undorodok tőlük, mint a férgektől.”*

Itt ismét fordulat következik a történetben, a történet hőse úgy vélte, hogy *„közben épült, szépült az ország, s emberkerülő, kitzsított lételemre úgy éreztem, hogy nekem is részt kell vennem a nagy építőmunkában”.* 23 éves korában, 1949-ben a 12/2. Épületfestő és Mázoló Vállalatnál lett ipari tanuló, beszámolója szerint kitüntetéssel végzett, belépett a DISZ-be, beválasztották a vezetőségbe, agitációs tanfolyamra járt. Munkahelyéről szakérettségire, majd építőipari gimnáziumba küldték, azonban itt kudarc érte, nem is fejezte be ezeket, amit ő azzal magyarázott, hogy *„a szaktársak gúnyolódása és túlzott érzékenységem miatt kivontam magam mindenből”.* Tehát az a lehetőség, hogy a munka frontján férfiként megállja a helyét, és ezzel bizonyíthassa társadalmi hasznosságát, zsákutcás megoldás lett számára. Hogy a gúnyolódásokat úgymond elkerülje, névházasságot kötött az egyik munkatársával, V. Gabriellával, *„aki barátom volt és sajnált engem”*, magyarázkodik. Rövidesen elváltak, ennek okát nem említi, de az önbizalomvesztését bizonyára ez is fokozta: *„Végül nem bírtam az emberek rosszindulatát elviselni, és munkámat elhagyva, visszatértem a háztartás vezetéséhez”* – indokolja élete következő lépését. Talán depresszióba is eshetett, minden esetre nem volt képes helyzetét feldolgozni: *„...nem tudtam mit kezdeni az életemmel. Kétségbe esésemben már az öngyilkossággal is megpróbálkoztam. Még az orvoshoz sem tudtam bizalommal fordulni, mert 1943-ban a Fehér Kereszt Kórház egyik orvosa azt mondta*

rám: az ilyeneket fel kellene akasztani, hiszen a társadalomnak úgysem lesz haszna belőlük.”

Az egész eddigi biográfia a levélíró életének újra és újra történő átgondolásáról tanúskodik, arról, hogy a ráerőltetett férfiszereppel mennyire nem tudott azonosulni, és ez milyen állandó konfliktusokat okozott számára, valamint az önigazolásról, hogy ezen hogyan próbált változtatni. Itt következik a levél legnagyobb csattanója:

„Végső kétségbe esésemben Rákosi elvtárshoz fordultam segítségért. Rákosi elvtársnak és a kommunista szellemben működő hatóságainak köszönhetem, hogy a Belügyminisztérium anyakönyvi osztálya a V-953-162/1-1955. BM számú rendeletével nővé nyilvánított, nevemet pedig V. Juditra változtatta.” A levélíró azáltal, hogy saját sorsát, konfliktusait nemcsak biológiai, hanem általános társadalmi-politikai kontextusba helyezve értelmezi, célt ért: Rákosi Mátyás, a Magyar Dolgozók Pártjának mindenható első titkára megértette a problémáját, és segített is rajta.

A történet szinte hihetetlen! V. J. lépése és a rá adott válasz nehezen illeszthető a *„sötét ötvenes évekről”* kialakult elképzeléseinkbe. A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában a levéltáros kollégák segítségével átnéztük az egész Rákosi Titkárság levelezési anyagát, de eme levélnek nem lertünk nyomára. Valószínűleg kiadták további intézkedésre, ám a belügyi iratok között sem találtuk meg. Viszont az MNL Somogy Megyei Levéltárában megvan V. János születési anyakönyvének másodpéldánya, és rajta az 1955-ös átvezetés: V. Jánosból V. Judit lett a V. J. által eredendően is említett BM rendeletszámra hivatkozva. Az anyakönyvi bejegyzésben annyi a többletinformáció, hogy a rendelet száma mellett a pontos dátum is megtalálható. Eszerint az intézkedésre 1955. november 3-án került sor.⁵ V. J. egykori szülőhelye ma már város, az önkormányzat őrzi anyakönyve eredeti példányát, és minden olyan hivatalos iratot, amelyek alapján az anyakönyvbe új bejegyzés került. Esély van rá, hogy ez az irategyüttes tartalmazza azt a pontos BM-utasítást, amely alapján a névváltoztatást bejegyezték, illetve minden egyéb kísérő iratot. Csakhogy a hivatal a 2010. évi I., az anyakönyvi eljárásról szóló törvény alapján nem engedélyezi a kutatást ebben az irategyüttesben – csupán a levéltárba bekerült anyakönyvi másolatban.

Az bizonyos, hogy V. Judit nemének megváltoztatása esetében nem került sor sem orvosi vizsgálatra, sem korrekciós műtétre, amelyet ekkor még Magyarországon nem végeztek, de a világ fejlettebb részén sem volt igazán gyakorlat.⁶ Ez azt jelenti, hogy Rákosi Mátyás engedélyével gyakorlatilag egy tollvonással korrigálták V. János nemét, amely eredményeképpen a születéskor valószínűleg tévesen regisztrált nemét a legfájdalommentesebben változtatták meg V. J. önazonossága szerinti nemére.

Immáron V. Judit boldogan számol be arról, hogy ez a formailag egyszerűnek tűnő változás miként befolyásolta életét: *„Női ruhában nem feltűnő még a kövérségem sem, és teljesen észrevétlen vagyok, míg azelőtt a legszórakozottabb járókelő is megbámult.”* Majd hozzáfűzi: *„Újjászülettem. Helyet kaptam a társadalomban. Nem vagyok többé kiközösített. Most már van értelme az életemnek, és részt vehetek hazánk szocializmust építő munkájában. Dolgozni és tanulni akarok, hogy minél jobban szolgálhassam hazámat.”*

Ezen a ponton a levél újabb fordulatot vesz, szerzője itt kapcsolja össze a saját életében bekövetkezett változást a rendszer és vezére iránti elkötelezettséggel: *„Úgy érzem, leróhatatlan hálával tartozom Rákosi elvtársnak, pártunknak, népi demokratikus hazánknak is és annak vezetőinek, akik egy új élet szépségeivel ajándékoztak meg engem. Viszonzásul boldogan és gondolkodás nélkül adnám én is az életemet a népem szabadságáért és békéjéért.”*

Teljesen természetesnek hat, hogy ezután V. Judit felajánlja szolgálatait a politikai rendőrségnek: *„Nem csak dolgozni szeretnék hazámért, hanem aktívan részt akarok*

venni népünk külső és belső ellenségeinek leleplezésében és felszámolásában. Az államvédelmi hatóság katonája szeretnék lenni. Felháborodva láttam, hogy mennyi ellenség bújkik meg köztünk, s még azok között is mennyi ellenségünk van, akik csak jót és szépet kaptak hazánktól.”

Ezt követően teljes műfajváltásnak vagyunk tanúi, ugyanis a levél nem közöl több saját életére közvetlenül vonatkozó adatot, információt, a továbbiakban egy besúgó sorait olvashatjuk a környezetében élő emberek tetteiről, gondolkodásáról. Érdekes nyomon követni ezeket a mozaikokat is, amelyek nemcsak az ötvenes évek mindennapjainak alulnézetben történő vizsgálatához járulnak hozzá, hanem közvetve arról is némi képet kapunk, hogyan telt V. J. élete *juditságának* első szűk négy hónapjában.

Nevek következnek, és hozzá kis történetek, ezekben minden említett személyt a rendszer hálátlan ellenségének tart. Ezekből válogattam a következőket. Az első öt történet annak a háznak a lakóihoz fűződik, amelyben V. J. is élt, azonban mindjárt a legelső hozzáadott információval is bír: megtudjuk belőle, hogy hősünk már V. Jánosként is jelentett a politikai rendőrségnek.

K. P.: *„A múlt nyáron már jelentettem, hogy fegyvert rejteget, és hogy ne kelljen bevonulnia, disszidálni akart. Megnősült, a disszidálásról egyelőre lemondott, de most már hangtompítót akar csinálni a revolverére. Az egész család a Szabad Európa Rádió állandó hallgatója.”*

T. L.: *„áv. hőr. Zalaegerszeg. P.F. 9355, festő a laktanyában, s külön szobájában saját világvevő rádiót tart üzemben, és azzal a külföldi adásokat hallgatja, s azok híreit meséli másoknak.”*

B. F.-ről megtudjuk, hogy azért záratta ki magát az MDP-ből, hogy ne kelljen párttagdíjat fizetnie, és hogy egy esetleges rendszerváltáskor ne vonják felelősségre. Értesülünk arról is, hogy a *„múltban nyilas volt. Állandóan a nyugati provokációs adásokat hallgatja, szidja a mai rendszert.”*

J. L. szomszéd sem marad ki a sorból, V. Judit szerint *„volt kereskedő, jelenleg második évben betegállományban van. Azon siránkozik, hogy meghalt egy rokona, aki ellenforradalmi bandának⁷ volt a tagja, s ő nem tud belépni, mert nincs, aki bevigye az ellenforradalmi bandába. Állandó hallgatója a külföldi adásoknak.”*

Mind a négy fenti esetben komoly szerepet játszik a rádióhallgatás. Aki a *Szabad Európa Rádiót* vagy más nyugati, esetleg jugoszláv rádióállomást hallgatott, azt a népi demokrácia ellenségének bélyegezték, és eljárást kezdeményeztek ellene.⁸ Hogy az emberek minél kevesebb világvevő rádiót hallgassanak, az 1950-es évek elején elterjesztették az úgynevezett néprádiót, amelynek a politikai propaganda terjesztésében kulcsszerepet szánt a hatalom. Ez olyan egyszerű, olcsó készülék volt, amelyen csak a középhullám működött, azon is csupán a két magyar nyelvű adót lehetett fogni, ezzel gátolták a nyugati adások hallgatását, és útját próbálták állni mindenféle külföldi propagandának, amely a párt érdekeivel ellentétes lehetett.

Zs. B. ellen azt lehetett felhozni, hogy részeg cimboráival fasiszta indulókat énekel a sarki kocsmában. *„Nagyon csodálkoztam, hogy még az üzletvezető sem lépett közbe”* – mondja a besúgó.

Kilépve szűk lakókörnyezetéből a kerületi tanács lakásosztályának előszobájában hallottakat osztja meg a belügyminiszterrel. A történeteknek tanúja volt B. L. államvédelmi főhadnagy és egy ismeretlen államvédelmi hadnagy. *„...egy tucatnyi férfi és nő leírhatatlan hangon szidta a demokráciát és államunk vezetését. Felháborodva láttam, hogy a két év. tiszt közbelépés helyett úgy viselkedett, mintha szégyellték volna a rajtuk lévő egyenruhát. Én azt hiszem, hogy ha ilyen kifakadásokat eltűrünk ellenségeinktől,*

vagy az általuk befolyásolt személyektől, akkor azok legközelebb még bátrabban lépnek fel ellenünk.”

Majd elhagyva a VIII. kerületet, a Margitszigeti Nagyszálló kerül sorra. Itt 1955. december 5-én – az akkori szokásoknak megfelelően – „télapóestet” tartottak. V. J. elmondása szerint azért jelent meg a rendezvényen, hogy a szállóban dolgozó édesanyjáról és munkatársairól fényképet készítsen. Egy odavetett megjegyzéséből tudjuk meg, hogy férfiruhában, férfiként jelent meg. Ennek lehet, hogy semmiféle jelentőséget nem kell tulajdonítani, csak tényként leszögezni, hogy bár hivatalosan már nő volt, még nem élt a lehetőséggel – de az is lehetséges, hogy még nem kapott új személyi igazolványt, és veszélyes lett volna női ruhában kimennie az utcára. De az is elképzelhető, hogy az édesanyját még nem készítette fel a változásra, vagy egyszerűen nem volt női ruhája. Megtudjuk, hogy a szállóában reggelig bál volt, amelyen sok külföldi vendég is részt vett. Az este folyamán egy lány szólította meg németül, aki nyugatnémet férfiak társaságában mulatott, és arra kérte, hogy róla és barátairól készítsen néhány felvételt. Megadott neki egy budapesti címet, hogy oda vigye a képeket, de mivel azok nem sikerültek, úgy tűnt, a kapcsolat megszakad. Itt a történetből ismét „kibeszélve”, megtudjuk V. J.-ről, hogy kicsit tud németül és angolul. Amikor 1956 januárjában ismét ellátogatott a Nagyszállóba – ezúttal női ruhában –, meglepődve ismerte fel a tőle németül szívességet kérő nőt, akiről kiderült, hogy honfitárs, és barátnőjével szórakozott ott. V. J.-t az asztalukhoz hívták, és innentől nemcsak az ott történetek leírása az érdekes, hanem az is, hogyan legalizálja V. (immár) Judit a női ruha viselését: „Ittunk, és amerikai cigarettát szívunk. Nagyon összebarátkoztunk, úgy hogy egész élettörténetüket elmesélték. Hogy bizalmukat megnyerjem, azt mondtam nekik, hogy alkalmi fényképezésből élek, és úgy viselkedtem, mint egy álnéven élő arisztokrata. T. M. először férfiruhában látott, s erre azt mondtam, hogy néha férfiruhában járok fényképezni, s hogy ezt elhiggyék, egyszer éjjel elmentem az ő állandó tartózkodási helyükre, a Pipacs nevű éjszakai mulatóhelyre, ahol a két lány minden éjjel ott található. Hogy férfiruhában voltam, nagyon örültek, és azóta még jobban bíznak bennem.” Ezzel a gesztusával mintegy szentesíthette magának a jogot, hogy női és férfi ruháit céljai érdekében váltogathassa.

Ezt követően összegzi mindazt, amit a két lányról megtudott: „T. M. 21 éves. Ideiglenes budapesti lakos. Nem dolgozik. Egy száz hold szőlővel rendelkező rokona nevelte fel. Jól beszél német és angol nyelven. W. A. 20 éves. Ideiglenes budapesti lakos. Nem dolgozik. Szüleinek ötszáz hold földje volt. Perfekt angol, német nyelvtudással rendelkezik. Mindketten prostituáltak, »barátaik« adományyaiból élnek. Állandó »barátaik« a Budapesten lévő amerikai, angol, svájci és egyéb diplomatáknak. Azonkívül gyakran jönnek hozzájuk Nyugatról. Kapcsolataik vannak nyugati diplomáciai futárokkal, gyárosokkal, üzletemberekkel. Mindketten arra várnak, hogy valamelyik nyugati barátjuk segítségével sikerül elhagyniuk az országot. Bejárnak a külföldi követségekhez és megígérték, hogy engem is be fognak vezetni a külföldi ismeretségeik társaságába. Én addig nem szorgalmaztam az ismerkedést, amíg Önnek jelentést nem teszek.”

V. Judit megismétli a felajánlkozását a belügyi szolgálatra: „Tisztelt Belügyminiszter elvtárs! Nagyon szívesen vállalnám, hogy miután a lányok bevezetnek külföldi barátaik körébe, én ott megfigyelő munkát végezzek. Erről a tárgyról a többi jelenteni valómat személyesen szeretném elmondani a Belügyminisztérium valamely felelős tisztviselőjének [...] Nagyon kérem Önt, legyen segítségemre, hogy megvalósíthassam életem célját, hogy meg szolgálhassam népemnek és vezető vezérének azt, amit értem tett, és harcolhassak békés, boldog jövőt építő népünkért, melyért az életemet is szívesen odaadnám.”

A Piros Lászlónak írt levél sorsa

V. *Judit* levelének legelején dátumként 1956. február 29. szerepel, a levél legvégén pedig február 22. Nem tudok magyarázatot adni az eltérésre, talán a levél elején szereplő később jegyezhetette fel szerzője, ez azonban valószínűleg csak annyit jelenthet, hogy V. *Judit* levele befejezése után még várt egy hetet, és azután adta azt postára. Bizonyára a kézbesítés után azonnal Piros László kezébe kerülhetett, vagy Titkárságán a megfelelő ember olvashatta és referálhatott a miniszternek. Tény, hogy a BM Személyzeti Főosztály Titkárságáról Gervai Tibor államvédelmi őrnagy⁹ már 1956. március 13-án két hivatalos levelet is elküldött V. *Judit* ügyében.¹⁰ Az egyiket a BM III/4., vagyis a Katonai Elhárító Főosztály egyik osztálya vezetőjének, amelyikben beszámolt V. *Judit*nek az átvétel állomány magatartását érintő információjáról. Nem kért intézkedést, levelét azzal zárta, hogy a „*fentieket tájékoztatásul, felhasználás végett közlöm*”. A másik Gervai-levél címzettje Vári József, a BM Budapesti Főosztályának állambiztonsági alezredese¹¹ volt. Ebben Gervai arra kérte Várit, hogy a csatolt kérelem alapján bírálják el, V. *Judit* nem volna-e alkalmas belügyi informátornak. Egyúttal arra is kitért, ha nem tartanak alkalmasnak ilyen jellegű foglalkozásra, tájékoztassák erről Gervait.

A következő – és egyben az utolsó – dokumentum, amely a V. *Judit*-ügyben született, egy 1956. május 3-i keltezésű szolgálati jegy.¹² Ebben Jávor Miklós államvédelmi őrnagy,¹³ osztályvezető azzal küldte vissza a BM Budapesti Főosztály I/2. alosztályának a V. *Judit*tal kapcsolatos iratokat, hogy „*államvédelmi vonalon foglalkoztatni nem kívánjuk*”. Az indoklásból kiderül, hogy a Kémelhárító Főosztály foglalkozott az esettel, az érintettet megkeresték, személyesen beszéltek vele, és megállapították, hogy államvédelmi feladatok elvégzésére nem alkalmas. Indoklásként Jávor egyszerűen és meggyőzően kijelenti: a „*V. Judit által közölt ellenséges beállítottságú személyekről megállapítottuk, hogy nevezettek a BM hálózatába tartoznak*”.

Az állítás valószínűleg igaz lehetett, bár az ÁBTL-ben csak egyetlen besúgótt besúgó névre vonatkozóan találtunk iratokat. W. A. valóban a BM Pestmegyei Főosztály „Tubi” fedőnevű ügynöke volt.¹⁴ V. *Judit* állítása is beigazolódnia látszik azzal, hogy az iratokból kiderül, W. A. 1956-ban elhagyta Magyarországot, és férjhez ment egy bécsi hetilap főszerkesztőjéhez. 1959–1962 között a BM II/3-c alosztálya foglalkozott személyével, de végül nem vették fel vele újra a kapcsolatot.

Elgondolkodtató, hogy V. J. – még Jánosként – problémájára nem orvosi, hanem politikai megoldást keresett, és talált. Valószínűsíthetően nem tudott a Nyugaton végzett kevés műtétről, és voltaképpen nem bízott az orvosokban sem egy doktor már idézett ominózus kijelentése miatt. Sokkal nagyobb bizalommal fordult a „*jó vezérhez*”, s nem is csalatkozott, Rákosi a legjobbat és – mondhatjuk – a legemberségesebben tette, amit az ügyért tehetett. Talán mert a döntésnek nem volt politikai éle. Vagy azért, mert Rákosi valamilyen szinten sorstársának érezte V. J.-t. Pünkösti Árpád írja Rákosiról: „*Tudjuk, hogy RM három lány után és három lány előtt született [...] a mamának és a lányoknak – ő a kedvence. Lányosan nevelkedik (tésztát gyúr, kenyeret dagaszt), kevésbé tudatosul benne a férfiszerep, a férfihelyzetekben bizonytalan. Aztán a fiúk között, az iskolában a sor végére kerül. Szégyelli természet, lányos érzelmeit. Felnőtt korában készült személyiség-lélektani tesztje (Rorschach-teszt) szerint: az »erősen érzelemfüggő, kislányosan puha érzélemvilágú gyermek önvédelemből elutasította a gyengeség jeleként megélt érzelmeit [...] A pszichoszexuális fejlődés zavarának egyik kulcsmozzanata az anyához való gyermeki kötődés tagadása, teljes leértékelése, végül sommás ítélete a női nemről: a nők tyúkszerű, fejetlen, buta lények, akiket tárgyként kell kezelni. Ez a magatartás megcsontosodott védelmi mód a félelem ellen, hogy őt önmagáért senki sem szeretheti.« Több ok miatt zavaros a viszonya a nőekkel. Önértékelésének ez a mércéje, emiatt tele van szorongással, kisebbségi érzéssel: elégedetlen magával.”¹⁵*

Ugyanakkor kérdéses, hogy Rákosinak jogában állt-e egy ilyen felelősségteljes, egész életre kiható döntést támogatni.¹⁶

Hogy V. *Judit* hogyan tudott élni nőiségével, erről már kaptunk némi képet, ám az ő és családja további sorsáról nincs biztos adatunk. Egy édesapjával azonos nevű személy neve többször is előfordul az 1956-os forradalom utáni megtorlás VIII. kerülettel kapcsolatos irataiban,¹⁷ egy V. *Judit* nevű egyénről pedig a Kanadából amnesztiával hazatértek dossziéjából tudhatunk meg annyit, hogy Torontóban, a West Lodge-i táborban szervezte a Magyar Szabadságharcos Szövetséget.¹⁸ Erről a V. *Judit*ről annyi az információnk, hogy „30 év körüli, kövér, 175 cm magas, barna hajú... 1956-ban szökött ki... Idehaza Budapesten lakott, tehergépkocsi vezető volt. A nő – tudomásom szerint – beteges hajlamú volt, és egy nővel élt együtt, erről az egész tábor beszélt” – nyilatkozta hazatérése után V. L.-né 1959. február 3-án.¹⁹ A személyleírás teljesen ráillik arra az emberre, aki Piros Lászlónak megírta levelét. Ha valóban ő az, akkor viszont arra a következtetésre juthatunk, hogy V. J. csak nem tudta elrendezni saját magában a biológiai és a társadalmi neme összeegyeztetését, női néven élt, de férfiként viselkedett még akkor is, amikor a külsejét már nőként próbálta elfogadtatni.

¹ A munka eredményeként született meg a *Trójai faló a Belügyminisztériumban. Az ÁVH szervezete és vezérkara, 1953–1956* című kötet. Gyarmati–Palasik (szerk.), 2013: 506.

² A bemutatásra kerülő irategyüttes jelzete végig Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL) XIX-B-1-aj. 2. doboz. 97-1509/1956. Kézrel írt levél az írójának aláírásával, pontos laccímével és igazolványképével.

³ A megkonstruált életrajz kapcsán lásd Takács, 2012: 195–211.

⁴ Az irattal megkerestem professzor Kosztolányi György akadémikust, gyermekgyógyászt, genetikust, aki megerősítette, hogy V. J.-nek lehetett születési rendellenessége, amelyet az „interszexualitás” (kevertneműség), avagy „hermafroditás” tág csoportjába tartozónak kell tekinteni, de ahhoz nagyon kevés információval rendelkezünk az iratban, hogy a konkrét rendellenességről biztos képet alkossunk. Borsos Antal professzor szerint a „nem kialakulásának zavarait genetikai rendellenességek okozzák, s a magzati fejlődés során következnek be. Ami nem jelenti azt, hogy minden rendellenesség felismerhető a születéskor: vannak olyan szindrómák, melyeket sajnos gyakran csak pubertáskorban diagnosztizálnak [...] Az interszexualitás nemcsak a test, hanem előbb-utóbb a lélek betegsége is lehet, hatalmas lelki teher és bélyeg viselőjének. Arról nem is beszélve, hogy milyen atrocitásoknak vannak a betegek néha kitéve [...] A hermaphroditosz szó görög eredetű, a görög mitológia kétnemű istenét jelöli, aki a monda szerint visszautasította Szalmakisz nimfa szerelmét. Az istenek meghallgatták a nimfa imáját és egyesítették kettejük testét.” Borsos, 2004. www.mindentudas.hu/doc/borsos_nyomtathato.rtf (a letöltés ideje: 2015. július 20.).

⁵ MNL SML XXXIII. 1. Köszönöm Polgár Tamásnak, Somogy Megyei Levéltára igazgatójának, Szatucsek Zoltánnak, a MNL OL főlevéltárosának és Szatucsek Tibornak az anyakönyv felkutatásában nyújtott segítségét.

⁶ A nemi átalakítás (sex reassignment surgery – SRS) céljából 1912-ben végeztek először műtétet Németországban, az orvostörténet újabb műtéteti beavatkozásokat jegyzett fel 1922-ből, 1930–1931-ből (az utóbbi esetet dolgozza fel a Tom Hooper rendezte *A dán lány* című film – 2015). Az első amerikai férfi nővé történő átműtésére 1952-ben került sor Dániában, George William Jorgensen Jr. a műtét után Christina Jorgensen néven a transzszexuális emberek jogaiért küzdött. Az USA-ban 1966-ban végezték el az első nemi átalakítást eredményező műtétet. Lásd Dose, 2014; Mancini, 2010; Meyrowitz, 2002: 1–21.; Theophano, é. n. http://www.glbqtarchive.com/arts/jorgensen_c_A.pdf (a letöltés ideje: 2015. július 20.).

⁷ Az „ellenforradalmi banda” kifejezés viszont nem volt az 1956-os forradalom előtti közbeszéd része, valószínűleg azokat bélyegezte így, akiket népidemokrácia-ellenes tevékenységgel vádol.

⁸ Ólmosi, 2007 (a letöltés ideje: 2013. február 20.). Lásd még Borvendég–Palasik, 2015: 134.

⁹ Gervai Tibor (1921) szolgálatát 1945-ben kezdte rendőr nyomozóként, 1950 novemberétől államvédelmi százados, 1953 novemberétől államvédelmi őrnagy, 1961 áprilisától rendőr alezredes. 1954. április 6-tól a BM Személyzeti Főosztály Titkárságát vezette. 1958-ban szerzett diplomát a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem levelező tagozatán, 1964-ben pedig doktorrá avatták. A BM Információfeldolgozó Csoportfőnökség Gépi Adatfeldolgozó Osztály osztályvezető-helyetteseként vonult nyugállományba 1976-ban. ÁBTL 2.8.1 10067. Gervai Tibor személyi anyaga; ÁBTL 2.8.1. A BM Személyzeti Főosztály vezetőjének 2695/1954. számú parancsa, 1954. augusztus 1.; ÁBTL 2.8.1. A BM Személyzeti Főosztály vezetőjének 878/1954. számú parancsa, 1954. április 6.

¹⁰ Mindkettő hivatkozása: MNL OL XIX-B-1-aj 1. doboz, 97-1509/56.

¹¹ Vári Józsefről (1919) kevés információ áll rendelkezésünkre. 1954. márciusban a BM II/1. alosztály megbízott vezetője volt államvédelmi őrnagyi rangban, ekkor felmentették, és kinevezték az alosztály helyettes vezetőjének, vagyis a hírszerzésnél szolgált. 1959 novemberében pedig a BM Budapesti Rendőr-főkapitányság állományából áthelyezték a BM II/6. (Szabotázselhárító) Osztály T-állományába, ekkor rendőr alezredes. ÁBTL 2.8.2.6. A

belügyminiszter helyettesének 38/1954. számú parancsa, 1954. március 3.; ÁBTL 2.8.2.6. A belügyminiszter helyettesének 00207/1959. számú parancsa, 1959. november 20.

¹² MNL OL XIX-B-1-aj 1. doboz, 97-1509/56.

¹³ Jávör Miklós (1918) 1946-tól szolgált a politikai rendőrségen, 1948 decemberében rendőr századossá, 1950 januárjában államvédelmi őrnaggyá léptették elő, 1950 novemberéig az ÁVH Operatív Főosztály III/1-es (Nyomozó és Környezettanulmányozó) Osztályának vezetője. 1952-ben leszerelték, a Népművelési Minisztérium kormánybiztosa, majd a Magyar Hirdető Vállalat igazgatója lett. 1955. januárban saját kérésére visszahelyezték a politikai rendőrségre, immár a BM-be. 1955. október 20-án kinevezték az akkor főosztállyá szervezett kémelhárításhoz az I/1-c alosztály helyettes vezetőjének. 1956 márciusában az I/2. (Határon Túli Elhárító) Osztály vezetője. 1957-től a BM Politikai Nyomozó Főosztály II/9. Osztályán szolgált, előbb a II/9-b alosztály helyettes vezetője, majd 1961. februártól a II/9-b alosztály vezetője, alosztálya feladata a kapitalista országokból beutazók figyelése volt. 1962 augusztusában leszerelték, és a polgári életben helyezték el. ÁBTL 2.8.1. 2349. Jávör Miklós személyi anyaga; ÁBTL 2.8.1. Az ÁVH vezetőjének 95-547/1950. számú parancsa, 1950. november 6.; ÁBTL 2.8.1. A belügyminiszter 93/1955. számú parancsa, 1955. október 20.; ÁBTL 2.8.2.6. A belügyminiszter 00134/1960. számú parancsa, 1960. december 8.; ÁBTL 2.8.2.6. A belügyminiszter 018/1961. számú parancsa, 1961. február 1.; ÁBTL 2.8.2.6. A belügyminiszter 00176/1962. számú parancsa, 1962. augusztus 15. Lásd még Papp, 2013: 256.

¹⁴ ÁBTL 3.2.4. K-1225.

¹⁵ Pünkösti, 2003. <http://www.forrasfolyoirat.hu/0310/punkosti.html> (a letöltés ideje: 2015. július 23.).

¹⁶ A hatályos jogszabályok ma sem rendelkeznek róla, ki és milyen esetben változtathatja meg hivatalosan a nemét, ugyanakkor folyik egy szokásjogon alapuló gyakorlat. <http://www.hatter.hu/programjaink/jogsegelyszolgalat/jogi-gyorstalpalo/nemvaltas> (a letöltés ideje: 2015. július 20.).

¹⁷ A Szabad Nép Székházban az 1956-os forradalomban tevékenykedő csoport tagjaként tartották számon. ÁBTL 3.1.9. V-150381/7. 18. ÁBTL 3.1.5. O-16797/2. 21.

¹⁸ Az 1956-os forradalom utáni emigráns szervezetek egyike, a Magyar Szabadságharcos Szövetség 1957 elején alakult Bécsben Király Béla irányításával; tíz európai és egy kanadai tagszervezet tartozott hozzá. Nevét többször változtatta, az 1960-as évek elejére elhalt. Lásd Borbándi, 448–449.

¹⁹ ÁBTL 3.1.5. O-16847. 189. V. L.-né 1956. december 7-től 1957. július 30-ig élt a West Lodge-i táborban, ekkor találkozhatott V. *Judittal*.

Levéltári források

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

2.8.1.	Állambiztonsági szervek nyílt állományú alkalmazottainak iratai
	2349 Jávör Miklós személyi anyaga
	10067 Gervai Tibor személyi anyaga
2.8.2.6.	BM III. Főcsoportfőnökség titkos és szigorúan titkos állományú beosztottainak együtt kezelt iratai
3.1.5.	Operatív dossziék
	O-16797/2. Budapesti ellenforradalmárok
	O-16847 Kanadából amnesztiával hazatértek
3.1.9.	Vizsgálati dossziék

V-150381/7. Ellenforradalom Magyarországon, VIII. kerület,
VIII. kötet

3.2.4. Kutató dossziék

K-1225 Wolf Antónia

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)

XIX-B-1-aj BM Személyzeti iratok (1953–1990)

Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megye Levéltára (MNL SML)

XXXIII. 1. Somogy megyei állami anyakönyvek másodpéldányainak
levéltári gyűjteménye

Sajtó

Dose, 2014

Dose, Ralf: *Magnus Hirschfeld. The Origins of the Gay Liberation Movement*.
New York, Monthly Review Press.

Hivatkozott irodalom

Borvendég–Palasik, 2015

Borvendég Zsuzsanna – Palasik Mária: *Vadhajtások. A sztálini természetátalakítási terv átültetése Magyarországon, 1948–1956*. Budapest, Napvilág Kiadó.

Borbándi, 1989

Borbándi Gyula: *A magyar emigráció életrajza 1945–1985*. Budapest, Európa Kiadó.

Gyarmati–Palasik (szerk.), 2013

Trójai faló a Belügyminisztériumban. Az ÁVH szervezete és vezérkara, 1953–1956. Szerkesztette: Gyarmati György – Palasik Mária. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L’Harmattan Kiadó.

Mancini, 2010

Elena Mancini: *Magnus Hirschfeld and the Quest for Sexual Freedom. A History of the First International Sexual Freedom Movement*. New York, Palgrave Macmillan.

Meyrowitz, 2002

Meyrowitz, J.: Media and behaviour: a missing link. In *McQuail’s Reader in Mass Communication Theory*. London, Sage.

Papp, 2013

Papp István: A BM II/9. (Környezettanulmányozó és Figyelő) Osztály. In *A megtorlás szervezete. A politikai rendőrség újjászervezése és működése, 1956–1962*. Szerkesztette: Cseh Gergő Bendegúz – Okváth Imre. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L'Harmattan Kiadó.

Takács, 2012

Takács Tibor: Az ávós mint szöveg. Harangozó Szilveszter. In *A Nagy Testvér szatócsboltja. Tanulmányok a magyar titkosszolgálatok 1945 utáni történetéből*. Szerkesztette: Gyarmati György – Palasik Mária. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L'Harmattan Kiadó. 195–211.

Internetes oktatási anyagok, cikkek

Borsos, 2004

Borsos Antal: A nemek kialakulásának zavarai az emberben. Mindentudás Egyeteme, 2004. április 5. www.mindentudas.hu/doc/borsos_nyomtathato.rtf

Ólmosi, 2007

Ólmosi Zoltán: A néprádió és a vezetékes rádió az ötvenes években. *Archívnet*, 6. sz.

http://www.archivnet.hu/politika/a_nepradio_es_a_vezetekes_radio_az_otvenes_evekben.html

Theophano, é. n.

Theophano, Teresa: Jorgensen, Christine (1926–1989). http://www.glbtqarchive.com/arts/jorgensen_c_A.pdf

Püнкösti, 2003

Püнкösti Árpád: A szerelmes Rákosi. *Forrás*, 2003. október. <http://www.forrasfolyoirat.hu/0310/punkosti.html>

<http://www.hatter.hu/programjaink/jogsegelyszolgalat/jogi-gyorstalpalo/nemvaltas>